

ΝΕΕΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΕΣ ΑΝΑΚΑΛΥΨΕΙΣ ΣΤΗΝ ΑΡΚΑΔΙΑ

Εισηγήτρια: Δρ. Άννα Βασιλική Καραπαναγιώτου

[Η εισήγηση που ακολουθεί αποτελεί το κείμενο της διάλεξης που έδωσε η αρχαιολόγος δρ. Α.Β. Καραπαναγιώτου στα εντευκτήρια της Ένωσης Τριπολιτών Αττικής, την Παρασκευή 17.2.2006]

Ασυνήθεις λατρείες, απίθανοι μύθοι, μυστηριακές τελετές, κραταιές πόλεις – κράτη, φημισμένα ιερά, σημαντικά ιστορικά και πολιτικά γεγονότα συνθέτουν την εικόνα της Αρκαδίας κατά την αρχαιότητα. Μία χώρα ορεινή, μεσογειακή που δεν βρεχόταν πουθενά από θάλασσα. Η αρχαία Αρκαδία καταλάμβανε μεγάλο τμήμα της σημερινής νότιας Αχαΐας, τμήμα της δυτικής Κορινθίας καθώς και τη σημερινή νοτιοδυτική Ηλεία. Η ορεινή αυτή χώρα δεν εκτεινόταν στην παράκτια ζώνη της Κυνουρίας, η οποία ανήκε άλλοτε στη Σπάρτη και άλλοτε στο Άργος.

Η Αρκαδία σήμερα

Η Αρκαδία στην αρχαιότητα

Πλούσια σε φαντασία, συμβολισμούς και οράματα η αρκαδική μυθολογία άσκησε ιδιαίτερη γοητεία τόσο στους αρχαίους όσο και στους νεώτερους διανοητές. Ενθουσιασμένος με το μυθικό παρελθόν της Αρκαδίας ο μικρασιάτης Έλληνας περιηγητής του 2^{ου} αι. μ.Χ., ο Πausanias, παραθέτει αναλυτικά στα Αρκαδικά του τις τοπικές παραδόσεις για τους πρώτους κατοίκους και βασιλείς αυτής της γοητευτικής χώρας. Ο Πausanias ασχολήθηκε με την Αρκαδία διεξοδικότερα παρά για οποιαδήποτε άλλο τόπο της Ελλάδος (συμπεριλαμβανομένης και της Αττικής) και ένωσε ευτυχώς που μπόρεσε να τη

γνωρίσει από κοντά. Πρώτος ηγεμόνας των Αρκάδων υπήρξε ο Πελασγός, ο οποίος της έδωσε και το πρώτο όνομά της Πελασγία και εισήγαγε τον πρώτο στοιχειώδη εξευγενισμό της ζωής. Ο γιος του Πελασγού, ο Λυκάων, ίδρυσε την αρχαιότερη πόλη του κόσμου τη Λυκόσουρα στο Λύκαιο Όρος, και προήγαγε την κοινωνική ζωή. Εκτός από πολλούς γιους, ο Λυκάων είχε και μια μονακριβή κόρη, την όμορφη Καλλιστώ, την οποία ο Δίας μεταμόρφωσε σε αστερισμό, προκειμένου να τη σώσει από την οργή της ζηλιάρας Ήρας. Από τον παράνομο δεσμό της Καλλιστούς με το βασιλιά των θεών γεννήθηκε ο Αρκάς, ο οποίος και έδωσε τελικά το όνομά του στην χώρα.

Η αρχαία Αρκαδία είναι η χώρα των θεών. Για να σώσει τα παιδιά της από τον Κρόνο η Ρέα έκρυψε το Δία μωρό στο Λύκαιο Όρος, τον Όλυμπο της Αρκαδίας, και παρέδωσε τον Ποσειδώνα για ανατροφή κοντά σε ένα κοπάδι προβάτων στη Μαντινεία. Η Αρκαδία μπορεί να υπερηφανεύεται ότι μέσα από τα σπλάχνα της βγήκε ο θεός των βουνών και της βουκολικής ζωής, ο Πάνας, που είχε στο Μάιναλο τα λημέρια του και έτρεχε στα λαγκάδια παίζοντας τη σύριγγά του συνοδευόμενος από τις Νύμφες. Ο Πουσσέν, γοητευμένος από την ανέμελη ποιμενική ζωή των Αρκάδων, ζωγραφίζει στα μέσα του 17^{ου} αιώνα τον περίφημο πίνακά του «Οι ποιμένες της Αρκαδίας», ενώ ο Γκαίτε, μέλος της πνευματικής σχολής «Η ακαδημία των Αρκάδων», διακηρύσσει *et in Arcadia ego*, δηλαδή και εγώ στην Αρκαδία γεννήθηκα ή έζησα κάποτε ευτυχισμένος.

Οι ποιμένες της Αρκαδίας

Κάπου εδώ κλείνουμε το βιβλίο της γοητευτικής αρκαδικής μυθολογίας και ανοίγουμε την πρώτη σελίδα του βιβλίου της ιστορικής μας μνήμης.

Η Αρκαδία υπήρξε κοιτίδα πολιτισμού. Η απανταχού απούσα θάλασσα αλλά τα απανταχού παρόντα ποτάμια, οι μικρές γόνιμες κοιλάδες και πεδιάδες και τα επιβλητικά βουνά με τις απόκρημνες κορυφές αλλά και το τραχύ του τοπίου είναι στοιχεία που σφυρηλάτησαν την πολιτισμική φυσιογνωμία της περιοχής. Τα νεώτερα στοιχεία της επιστημονικής έρευνας μας έχουν πλέον πείσει ότι ο άνθρωπος παρουσιάστηκε και έδρασε στην Αρκαδία πολλές δεκάδες χιλιάδες χρόνια πριν από τη γέννηση του Χριστού. Πριν από εκατοντάδες χιλιάδες χρόνια η λεκάνη της Μεγαλόπολης ήταν μία αβαθής λίμνη

με πλούσια βλάστηση που ευνοούσε την επιβίωση φυτοφάγων ζώων. Τελικά τα νερά βρήκαν διέξοδο προς τη θάλασσα, η λίμνη ξεράθηκε και τα ζώα αφανίστηκαν. Με τον καιρό, ο Αλφειός και οι παραπόταμοί του έφεραν στην επιφάνεια τα απολιθωμένα οστά των ζώων που έζησαν εκεί. Πρέπει να θεωρηθεί βέβαιο ότι δίπλα στα πελώρια αυτά θηλαστικά, τους μεγάλους ελέφαντες και τα άλλα ζώα, ζούσε και ο άνθρωπος ως κυνηγός.

Θα ξεπερνούσα κατά πολύ τα επιτρεπτά χρονικά όρια μίας ομιλίας και θα γινόμουν γραφική και συνάμα βαρετή, εάν αποτολμούσα να σας παρουσιάσω το πλήθος των αρχαιολογικών χώρων της Αρκαδίας. Ακόμα περισσότερο ενοχλητική, πιστεύω, θα γινόμουν εάν προσπαθούσα να σας ξεναγήσω μέσα από αυτή την ομιλία στα τέσσερα αρχαιολογικά Μουσεία της Αρκαδίας, της Τρίπολης, της Τεγέας, της Λυκόσουρας και του Άστρους καθώς και στις αρχαιολογικές συλλογές της Μεγαλόπολης και της Δημητσάνας. Θα μού επιτρέψετε, όμως, να φρεσκάρω τη μνήμη μας, δείχνοντάς ορισμένα αδιάσειστα σημάδια του πολιτισμού του τόπου μας, που φιγουράρουν σε κάθε ελληνικό και ξενόγλωσσο ταξιδιωτικό οδηγό.

Κατ' αρχήν, η Μαντίνεια σε απόσταση περί τα 13 χλμ. βόρεια της Τρίπολης.

Άποψη θεάτρου Μαντίνειας.

Η αρχαία αυτή πόλη, που ήκμασε κατά την κλασική και ελληνιστική περίοδο, είναι κυρίως γνωστή για τα εντυπωσιακά κατάλοιπα του οχυρωματικού της περιβόλου καθώς και την Αγορά με το θέατρο και τα επιβλητικά δημόσια οικοδομήματα, η οποία καταλάμβανε το κέντρο της αρχαίας πόλης, σε μικρή απόσταση ανατολικά της σύγχρονης εκκλησίας της Αγίας Φωτεινής. Ένα (1) χλμ. περίπου βόρεια της Μαντίνειας, βρίσκεται ο λόφος Γκορτσούλι που ταυτίζεται με την προϊστορική ακρόπολη της αρχαίας Μαντίνειας, την αποκαλούμενη από τον Πausanias Πτόλι. Από την κορυφή του λόφου μπορεί κανείς να θαυμάσει την πανοραμική θέα σε όλο το μαντινικό κάμπε και να διακρίνει τον οχυρωματικό περίβολο της αρχαίας πόλης που δεσπόζει σα δακτυλίδι στη μέση του κάμπου.

Νότια της Τρίπολης, στην Παλαιά Επισκοπή Τεγέας, εκεί που σήμερα γίνεται το Δεκαπενταύγουστο το πανηγύρι, έχουν αποκαλυφθεί ορισμένα από τα μνημεία της αρχαίας πόλης της Τεγέας, όπως το θέατρο κάτω από την εκκλησία της Κοίμησης της Θεοτόκου. Η Τεγέα υπήρξε κυρίαρχη δύναμη στο ανατολικό τμήμα της Αρκαδίας ήδη από τους αρχαίους χρόνους. Το πιο ξακουστό, όμως, μνημείο της αρχαίας αυτής πόλης είναι ο ναός της Αλέας

Αθηνάς στην Αλέα . Άποψη του ναού της Αλέας Αθηνάς

Τα αρχιτεκτονικά σχέδια του κλασικού ολομάρμαρου ναού οφείλονται σε έναν από τους γνωστότερους γλύπτες της αρχαιότητας, τον Πάριο Σκόπα, τον Φειδία, δηλαδή, του 4^{ου} αι. π.Χ. Ο Πausanίας επισημαίνει ότι υπερέχει από τους άλλους ναούς της Πελοποννήσου στην όλη κατασκευή και το μέγεθος. Η εξωτερική μορφή του ναού ήταν αρκετά λιτή, με εξαίρεση τις γλυπτές συνθέσεις των αετωμάτων, οι οποίες αντλούν το θεματολόγιό τους από τοπικούς θρύλους. Ο σημερινός επισκέπτης έχει τη δυνατότητα να περιηγηθεί το ναό χωρίς προβλήματα πρόσβασης και, στη συνέχεια, να θαυμάσει ορισμένες από τις αριστουργηματικές συνθέσεις του στο τοπικό Μουσείο της Τεγέας, που βρίσκεται πλησίον του χώρου. Το Αρχαιολογικό Μουσείο της Τεγέας είναι το πρώτο Αρχαιολογικό Μουσείο της Αρκαδίας και ιδρύθηκε πριν από 100 χρόνια.

Αφήνοντας κανείς πίσω του τη Μεγαλόπολη και παίρνοντας το δρόμο προς την ορεινή Καρύταινα της Αρκαδίας, αντικρύζει σε μικρή απόσταση από τη σημερινή πόλη τα μνημεία της αρχαίας **Μεγάλης Πόλεως**, αδιάσειστα σημάδια μιας αλλοτινής ένδοξης εποχής. Ο μεγάλος Θηβαίος στρατηγός Επαμεινώνδας, γύρω στα 370 π.Χ., αναλαμβάνει πρωτοβουλία μαζί με επιφανείς Αρκάδες για την ίδρυση μιας νέας μεγάλης πόλης, την οποία οραματιζόταν ως το ισχυρό διοικητικό, πολιτικό και πολιτιστικό κέντρο της Αρκαδίας και ταυτόχρονα το προπύργιό της ενάντια στο σπαρτιατικό επεκτατισμό. Πράγματι η **Μεγάλη Πόλις** άκμασε κατά τον ύστερο 4^ο αι. π.Χ. και τους ελληνιστικούς χρόνους. Στην πεδιάδα που απλώνεται βόρεια και λίγο έξω από τη σύγχρονη πόλη, μέσα σ' ένα ειδυλλιακό τοπίο που το διασχίζει ο ποταμός Ελισσών αντικρύζουμε τα

αρχαία κατάλοιπα. Από την πάνω μεριά του ποταμού απλώνεται η Αγορά της αρχαίας Μεγάλης Πόλεως. Η Αγορά περιβαλλόταν από επιβλητικές στοές, η μία μάλιστα από αυτές αφιερώθηκε στο Μακεδόνα βασιλιά Φίλιππο, πατέρα του Μεγάλου Αλεξάνδρου. Νότια του ποταμού ορθώνεται το θέατρο της πόλης.

Θέατρο – Θερσίλειο Μεγαλόπολης

Πρόκειται για το μεγαλύτερο μνημείο του είδους στον ελληνικό χώρο, αφού η χωρητικότητά του εκτιμάται σε 18 - 20.000 θεατές. Πρόκειται για ένα μνημείο εξ ολοκλήρου λίθινο που η αρχική του φάση τοποθετείται στην περίοδο 350-300 π.Χ. Δίπλα βρίσκεται το **Θερσίλειο**, το ομοσπονδιακό Βουλευτήριο της Μεγάλης Πόλεως, όπου συνεδρίαζαν οι αντιπρόσωποι του Κοινού των Αρκάδων για θέματα εξωτερικής πολιτικής.

Από τον κάμπο της Μεγαλόπολης διακρίνει κανείς στο βάθος τον μυστηριώδη αρκαδικό Όλυμπο, το όρος Λύκαιο. Το Λύκαιο αποτελεί μία ολόκληρη οροσειρά και έχει μία ψηλότερη κορφή, τον Αγιολιά (1.425μ.), την ιερή κορφή των Αρκάδων, που μέσα στους κόρφους της περικλείει αρχαιολογικό πλούτο και το μεγαλύτερο μέρος της Αρκαδικής μυθολογίας. Πανάρχαιες ιεροτελεστίες περιβάλλουν με μυστήριο και γοητεία τον Όλυμπο της Αρκαδίας. Στις πλαγιές του βρίσκεται ένα από τα πιο φημισμένα ιερά της αρχαιότητας, το ιερό της Δέσποινας στη Λυκόσουρα, γνωστό παγκοσμίως από το γλυπτό λατρευτικό σύνταγμα του Μεσσήνιου γλύπτη Δαμοφώντος, του Φειδία της ελληνιστικής εποχής, το οποίο, δυστυχώς, σήμερα σώζεται διαμελισμένο μεταξύ

του τοπικού Μουσείου και του Εθνικού Αρχαιολογικού στην Αθήνα.

Αποψη του ιερού της Δέσποινας στη Λυκόσουρα

Δυτικά του Λυκαίου, στα σύνορα της σημερινής Ηλείας με την Αρκαδία, σε υψόμετρο 1.131 μ., σε ένα τοπίο αρκαδικό, γυμνό και βραχώδες, όπου το άπλετο φως διαχέεται παντού βρίσκεται ο μεγαλειώδης ναός του Επικουρίου Απόλλωνος Βασσών, ένα από τα σημαντικότερα και επιβλητικότερα μνημεία της κλασικής αρχαιότητας, ονομαστός για το κάλλος και την αρμονία του.

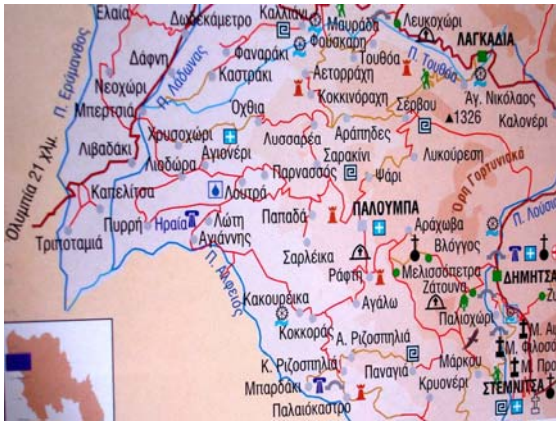
Ο ναός του Επικουρίου Απόλλωνος στις Βάσσες

Κατέχει μία ιδιαίτερη θέση στην ιστορία της ελληνικής αρχιτεκτονικής και φέρει τη σφραγίδα ενός εξαιρετικά ιδιοφυούς και επινοητικού αρχιτέκτονα, του Ικτίνου, ο οποίος υπήρξε ένας από τους δύο αρχιτέκτονες του Παρθενώνα. Εσωτερικά ο ναός ήταν διακοσμημένος από μαρμάρινη ζωφόρο με ανάγλυφες παραστάσεις Κενταυρομαχίας και Αμαζονομαχίας. Οι ύψιστες αυτές γλυπτές συνθέσεις κοσμούν σήμερα το Βρετανικό Μουσείο του Λονδίνου.

Και έρχομαι τώρα στο σκοπό της σημερινής ομιλίας. Αισθάνομαι ιδιαίτερη χαρά που μου δίνεται η ευκαιρία να μοιραστώ μαζί σας σήμερα δύο πρόσφατες αρχαιολογικές ανακάλυψεις στην Αρκαδία, ένα τόπο που δεν παύει να μας ξαφνιάζει με τον αρχαιολογικό πλούτο του. Θα ξεκινήσω πρώτα από μία

πολύ φρέσκια αρχαιολογική ανακάλυψη που ήλθε στο φως το καλοκαίρι του 2005, στα Λουτρά Ηραίας.

Η Ηραία αποτέλεσε κατά την αρχαιότητα τη σημαντικότερη και μεγαλύτερη αρκαδική πόλη κοντά στα ηλειακά σύνορα. Η επικράτειά της ξεπερνούσε κατά πολύ τα σημερινά διοικητικά όρια του Δήμου Ηραίας στη δυτική – νοτιοδυτική Γορτυνία.

Η περιοχή της Ηραίας σήμερα

Υπήρξε από τις λίγες περιοχές της κατά τα άλλα ορεινής Αρκαδίας, η οποία δεν στάθηκε αδικημένη από εύφορα εδάφη, αφού ποτάμια αποτελούσαν τα φυσικά της όρια. Δυτικά ο Ερύμανθος τη χωρίζε από την ηλειακή πεδιάδα της Φολόης, βόρεια το λαγκαδινό ποτάμι της Τουθόας όριζε το σύνορο Θελπουσίων και Ηραιατών, ενώ νότια ο Αλφειός ποταμός τη συνέδεε με την Ολυμπία. Στις ποτάμιες αυτές επικοινωνίες οφείλεται η μεγάλη ακμή της Ηραίας ήδη από την προϊστορική εποχή. Σκόρπιες έως σήμερα οι γνώσεις μας για την ιστορική διαδρομή της περιοχής αυτής. Στηρίζονται κατά κύριο λόγο σε γραπτές μαρτυρίες και περιηγήσεις και πολύ λιγότερο σε αποτελέσματα ανασκαφών.

Οι πρόσφατες αρχαιολογικές αναζητήσεις μας στην Ηραιάτιδα επικεντρώθηκαν στο χωριό Λουτρά της Κάτω, πεδινής Ηραίας, που είναι γνωστό για την ύπαρξη ιαματικών λουτρών.

Στην πλαγιά ενός κατάφυτου λόφου του χωριού εντοπίσαμε το καλοκαίρι του 2005 τα ίχνη μίας μυκηναϊκής νεκρόπολης.

Ο τάφος προ της ανασκαφής

Θα ανοίξουμε εδώ μία παρένθεση για να ξαναθυμηθούμε ότι Μυκηναϊκή ή Υστεροελλαδική περίοδος είναι η περίοδος της προϊστορίας που εκτείνεται χρονικά από το 1600-1100 π.Χ. Είναι η εποχή των πολύχρυσων Μυκηνών, κατά την οποία για πρώτη φορά στη νοτιώτερη ηπειρωτική Ελλάδα θα κατακτηθεί το επίπεδο του υψηλού πολιτισμού, με την αστική και αργότερα ανακτορική οργάνωση, τη μνημειώδη τέχνη, και στο τέλος, τη γραφή. Μία σημαντική κατηγορία μνημείων της μυκηναϊκής αρχιτεκτονικής είναι οι τάφοι, που παρουσιάζονται υπό τρεις διαφορετικούς τύπους: τους λακκοειδείς, που είναι οι απλούστεροι, τους θαλαμοειδείς και τους θολωτούς, που είναι οι τάφοι βασιλέων, δυναστών και αρχόντων.

Ο πρώτος τάφος που ανεσκάφη στο μυκηναϊκό νεκροταφείο των Λουτρών Ηραίας ανήκει στον τύπο των θαλαμοειδών. Οι θαλαμοειδείς τάφοι έχουν τη μορφή μικρών υπογείων δωματίων σκαμμένων κατά προτίμηση στις πλαγίες υψωμάτων και σε αρκετό βάθος. Στους υπόγειους αυτούς χώρους, τους θαλάμους, έφθανε κανείς δια μέσου μιας στενής καταφορικής ανοικτής τάφρου, του δρόμου, που είχε όσο μήκος και κλίση χρειαζόταν για να κερδηθεί το απαιτούμενο για το θάλαμο βάθος και κατέληγε στη θύρα του θαλάμου.

Ο θαλαμοειδής τάφος είχε λαξευθεί εντός του μαλακού βράχου, στην κατερχόμενη προς τον παραρρέοντα χείμαρρο νότια κλιτύ του λόφου, ο οποίος καλύπτεται σήμερα από πυκνή βλάστηση πεύκων. Ο θάλαμος, σχήματος περίπου κυκλικού, έχει σωζόμενες διαστάσεις 2.80 X 2.15 μ. Το δάπεδο του θαλάμου έχει καλυφθεί από επιχώσεις, που σχηματίστηκαν από τα χώματα που κατάρρευσαν από την οροφή. Το νοτιότερο τμήμα του θαλάμου έχει υποχωρήσει.

Από την ανασκαφή του τάφου

Όπως ήταν η συνήθης πρακτική στο μυκηναϊκό κόσμο, ο τάφος δεν στέγαζε ένα μόνο νεκρό αλλά ήταν οικογενειακός. Αγγεία μερικά από τα οποία θα περιείχαν προσφορές τροφών και ποτών, όπλα, κοσμήματα συνόδευαν τους νεκρούς, οι οποίοι κείτονταν στο δάπεδο του θαλάμου. Στα δυτικά πλευρικά τοιχώματα του θαλάμου βρέθηκαν οκτώ (8) κρανία μαζί με κτερίσματα. Πρόκειται για τη δημοφιλή πρακτική των Μυκηναίων, σύμφωνα με την οποία άνοιγαν κάθε φορά που χρειαζόταν τον τάφο, παραμέριζαν τις προηγούμενες ταφές και τα κτερίσματά τους, και μετά από πυρές απολύμανσης και εξαγνισμού, εναπόθεταν κάποιον άλλο Μυκηναίο νεκρό για να αναπαυθεί.

Από την ανασκαφή του τάφου

Τα κινητά ευρήματα του τάφου είναι πολλά και πλούσια. Περιλαμβάνουν, πέρα από τα 25 αγγεία, συμπληρώματα ενδυμασίας, όπως περόνες χάλκινες και οστέινες, είδη καλλωπισμού όπως ξυρούς (ξυράφια), χάντρες και σφονδύλια, εγχειρίδια και έναν σφραγιδόλιθο. Πιο διαφωτιστικά τα πήλινα αγγεία, αφού μας βοηθούν στη χρονολόγηση του τάφου. Οι Μυκηναίοι χρησιμοποιούσαν πλήθος αγγείων. Ανάλογα με τη χρήση τους μπορούσαν να διακριθούν σε μυροδοχεία, δοχεία στερεών, δοχεία υγρών και διαφόρων ειδών

ποτήρια, καθώς και σε τελετουργικά σκεύη. Τα αγγεία, έργα επαγγελματιών τεχνιτών, πλάθονταν σε τροχό από καθαρό πηλό και η επιφάνειά τους σκεπαζόταν συνήθως με αλείφωμα, λεπτό δηλαδή αραιό πηλό, πιο ανοικτόχρωμο από εκείνον που είχε χρησιμοποιηθεί για την κατασκευή του αγγείου. Επάνω στο αλείφωμα σχεδιάζονταν με τρίχινο πινέλο η διακόσμηση σε βαφή μαύρη, κόκκινη ή καστανή. Η διακόσμηση των αγγείων γινόταν με συνδυασμό διαφόρων απλών και σύνθετων θεμάτων, άλλων εμπνευσμένων από το φυσικό περιβάλλον και άλλων γεωμετρικών.

Το πιο δημοφιλές σχήμα αγγείων στον τάφο των Λουτρών είναι το αλάβαστρο, συχνό κτέρισμα σε μυκηναϊκούς τάφους. Από αυτά και με βάση το σχήμα τους έξι (6) είναι αρτόσχημα και δύο κυλινδρικά. Η βασική τους διακόσμηση είναι το λεγόμενο βραχώδες τοπίο, μία σχηματοποιημένη δηλαδή απόδοση του ορεινού τοπίου της Αρκαδίας. Άλλος κοινός τύπος αγγείου που βρέθηκε στον τάφο είναι οι λεγόμενοι πιθαμφορίσκοι, του σχήματος των απιόσχημων, αλλά και τα τέσσερα άωτα σφαιρικά πιθάρια.

Ένας και μοναδικός ψευδόστομος αμφορίσκος προήλθε από την ανασκαφή του τάφου. Ο ψευδόστομος αμφορέας είναι το χαρακτηριστικότερο αγγείο της μυκηναϊκής κεραμικής και προοριζόταν για αρωματικό λάδι. Το ιδιότυπο αυτό αγγείο με το στρογγυλό σώμα, τη χαμηλή βάση, το υψηλό και στενό στόμιο και την περίεργη όρθια λαβή, χωρισμένη στα δύο από ένα κατακόρυφο στέλεχος με δισκοειδή κορυφή αποτελεί το σήμα κατατεθέν του μυκηναϊκού πολιτισμού.

Εκτός από αγγεία η ανασκαφή απέδωσε και δείγματα μεταλλοτεχνίας, η οποία μας έχει δώσει μοναδικά έργα από αισθητική και τεχνολογική άποψη στη μυκηναϊκή Ελλάδα. Τα ακέραια σωζόμενα χάλκινα αντικείμενα της ανασκαφής εντάσσονται στην κατηγορία των εργαλείων. Τα εργαλεία με τον αριθμό και την ποικιλία τους μας προσφέρουν πολύτιμες πληροφορίες για τις τεχνολογικές γνώσεις της εποχής και μας γνωρίζουν τις καθημερινές ασχολίες των ανθρώπων της εποχής. Με δυο λόγια από τα είδη των εργαλείων σχηματίζουμε εικόνα του οικονομικού επιπέδου της μυκηναϊκής κοινωνίας. Βρέθηκαν δύο χάλκινοι ξυροί (ξυράφια) δύο διαφορετικών τύπων, δύο με κυρτή λεπίδα και ένας φυλλοειδής. Δύο (2) χάλκινα μαχαίρια που φέρουν στη λαβή διαμπερείς ακέφαλους ήλους, οι οποίοι συγκρατούσαν το υλικό με το οποίο είχε επενδυθεί η λαβή. Οι Μυκηναίοι αγαπούσαν τα κοσμήματα και γενικότερα το στολισμό. Στην ανασκαφή βρήκαμε αρκετές χάντρες από ημιπολύτιμους λίθους.

Είναι λοιπόν φανερό ότι στα Λουτρά της Ηραίας εντοπίζεται μία, πολλά υποσχόμενη, νέα θέση της μυκηναϊκής Αρκαδίας, άγνωστη έως σήμερα. Τα ευρήματα της ανασκαφής χρονολογούν τον τάφο στην ΥΕ IIIα και IIIβ περίοδο, δηλαδή μεταξύ του 1400 και 1200 π.Χ. και υποδεικνύουν στενές σχέσεις με τις γειτονικές Ηλεία και Αχαΐα.

Με τη δεύτερη ανασκαφή μεταφερόμαστε στις ανατολικές υπώρειες του Λυκαίου όρους, σε απόσταση 15 χιλιομέτρων περίπου βορειοδυτικά της Μεγαλόπολης, όπου βρίσκεται η ολιγάνθρωπη κοινότητα Κυπαρισσίων που υπάγεται διοικητικά στο Δήμο Γόρτυνος με έδρα την Καρύταινα.

Αεροφωτογραφία της

περιοχής των Κυπαρισσίων. 2002

Η κοινότητα εκτείνεται πάνω σε δύο συνεχόμενους, βραχώδεις λόφους. Από αυτούς, ο μεν πρώτος καταλαμβάνεται από τον οικισμό και ο δε δεύτερος και λίγο ψηλότερος, φέρει στην κορυφή του το κοιμητηριακό ανακαινισμένο ναΐδριο της κοινότητας Αγία Κυριακή. Σε ένα άλλο ύψωμα, που απέχει μόλις ένα (1) χιλιόμετρο βορειοδυτικά των Κυπαρισσίων, βρίσκεται η κοινότητα Μαυριά. Ευκολότερα προσιτές είναι οι δύο κοινότητες από την ανατολική – βορειοανατολική πλευρά τους, στην οποία απλώνεται μία πεδινή έκταση που παραρρέεται στα ανατολικά από τον ποταμό Αλφειό και διασχίζεται στο μέσο της από το χείμαρρο της Σικαλιάς.

Την περιοχή αυτή, που εκτείνεται από τις ανατολικές υπώρειες του Λυκαίου έως τον Αλφειό και φθάνει βόρεια έως το δασωμένο λόφο των Μαυριών καταλάμβανε στην αρχαιότητα η Τραπεζουντία χώρα, όπως μας διαφωτίζει το οδοιπορικό του Πausανία. Με βάση την περιγραφή του Πausανία ήδη από τις αρχές του 19^ο αιώνα περιηγητές – ερευνητές θεώρησαν ότι η

Τραπεζούς πρέπει να τοποθετηθεί στην περιοχή των Μαυριών και η Βασιλίσ στην περιοχή των Κυπαρισσίων.

Την πρόσφατη ανασκαφική διερεύνηση στην πεδιάδα υπαγόρευσαν λόγοι προστασίας του αρχαιολογικού χώρου των Κυπαρισσίων μπροστά στη συνεχιζόμενη εξορυκτική δραστηριότητα της ΔΕΗ, που σκοπό έχει την εκμετάλλευση των λιγνιτοφόρων κοιτασμάτων της περιοχής για την παραγωγή θερμοηλεκτρικού έργου. Η Ε' Εφορεία Αρχαιοτήτων Σπάρτης, κάτω από δύσκολες συνθήκες και με συνεχή πίεση από τη ΔΕΗ πραγματοποίησε σωστικές ανασκαφές κατά το διάστημα 1998-2002 στην πεδιάδα που εκτείνεται ανατολικά της κοινότητας Κυπαρισσίων και ειδικότερα εντός του απαλλοτριωμένου από τη ΔΕΗ Μεγαλόπολης χώρου.

Το αποτέλεσμα της έρευνας ήταν να έλθει στο φως μία αρχαία πόλη που δημιουργήθηκε από την αρχή με βάση ένα μελετημένο πολεοδομικό σχέδιο σε εντελώς ελεύθερο χώρο, Πρέπει εδώ να υπογραμμίσουμε ότι η εποχή μετά τους περσικούς πολέμους είναι η εποχή της υψηλής δημιουργίας και της εφαρμογής της πολεοδομίας ως επιστήμης. Σε πόσο υψηλό επίπεδο είχε φθάσει η πολεοδομία στα κλασικά χρόνια μπορούμε να το δούμε καθαρά στους Νόμους του Πλάτωνα και στα Πολιτικά του Αριστοτέλη, που ασχολούνται διεξοδικά και διατυπώνουν τις απόψεις τους για τη δημιουργία μίας καινούργιας πόλης. Στην ιστορία της πολεοδομίας και στη συμβολή των αρχιτεκτόνων στη δημιουργία των αρχαίων πόλεων μόνο το όνομα του Ιπποδάμου παρέμεινε γνωστό, γιατί ακόμα και στην αρχαιότητα οι ιδέες που ανέπτυξε προκάλεσαν πολλές συζητήσεις. Στις βασικές ιδέες της μεγάλης αυτής προσωπικότητας στηρίζεται και το ρυμοτομικό σχέδιο της αρχαίας πόλης που αποκαλύφθηκε πλησίον των Κυπαρισσίων Γορτυνίας. Η πόλη αυτή ακολουθεί το λεγόμενο κανονικό σύστημα ρυμοτομίας, με ευθύγραμμους, παράλληλους και κάθετους δρόμους. αποδεικνύοντας την έννοια των αρχαίων Αρκάδων για τη δημιουργία μίας πόλης με καθορισμένες χρήσεις γης και χωροταξικό σχεδιασμό.

Αεροφωτογραφία

της αρχαίας πόλης. 2002.

Παράλληλοι δρόμοι, το πλάτος των οποίων υπολογίζεται σε 4.60 μ. ή 15 πόδια, οι στενωποί, με κατεύθυνση από Δ./Ν.Δ – Β./Β.Α, διασχίζουν κατά μήκος την κεντρική και νότια ζώνη του οικισμού σχηματίζοντας επτά στενόμακρες οικοδομικές νησίδες. Κάθε νησίδα έχει πλάτος 54 μέτρα ή 180 πόδια. Στο πλάτος κάθε νησίδας είναι χτισμένα δύο συγκροτήματα σπιτιών, που χωρίζονται μεταξύ τους με ένα, ενδιάμεσο αποχετευτικό διάδρομο, παράλληλο προς τις στενωπούς, πλάτους 1.50 μ. ή 5 ποδών, που δεχόταν τα όμβρια νερά από τις στέγες των σπιτιών. Οι δρόμοι, που σχηματίζουν τις νησίδες, είναι κατασκευασμένοι από πατημένο χώμα και ορίζονται στο ένα πέρας τους από ρείθρο για την περισυλλογή των νερών της βροχής και πεζοδρόμιο από αδρά δουλεμένες ασβεστολιθικές πλάκες.

Ο οικισμός προστατευόταν με οχυρωματικό τείχος. Από αυτό έχει προς το παρόν εντοπισθεί και μερικώς ανασκαφεί το βόρειο – βορειοδυτικό σκέλος του, το οποίο απέχει 30 – 85 μέτρα νότια του αρχικού ρου του ρέματος της Σικαλιάς. Το τείχος, πλάτους 3.5 μ., ακολουθεί αρχικά μία πορεία παράλληλη προς το ρέμα της Σικαλιάς και στη συνέχεια παρουσιάζει μία έντονη κλίση προς τα δυτικά – νοτιοδυτικά, προς την κατεύθυνση δηλαδή του λόφου της Αγίας Κυριακής. Σώζεται μόνο η θεμελίωσή του, σωζόμενου ύψους 0.40 μ., χτισμένη με παρειές από αδρά λαξευμένους μεγάλους ασβεστόλιθους και εσωτερικά γεμισμένο από μικρότερους αργούς λίθους, χώμα, κεραμίδες και κομμάτια από πύλους. Το υπέργειο τμήμα του τείχους συμπληρωνόταν με ωμές πλίνθους.

Κυπαρίσσια 2002. Άποψη οικίας

Η εσωτερική διαίρεση των σπιτιών των Κυπαρισσίων ακολουθεί σε γενικές γραμμές τον τύπο του σπιτιού με την κεντρική αυλή γύρω από την οποία είναι διαταγμένοι οι χώροι. Η πρόσβαση στο συγκρότημα πραγματοποιείται από ένα στενόμακρο διάδρομο, πλάτους 3.5 μέτρων, ο οποίος επικοινωνεί απευθείας με τη στενωπό στο νότιο άκρο του συγκροτήματος και χωρίζει το συγκρότημα σε δύο τμήματα. Η κυρίως οικία φαίνεται ότι διαμορφώνεται ανατολικά του διαδρόμου και έχει συνολικό εμβαδό, που ανέρχεται στο ασυνήθιστα μεγάλο μέγεθος των 500 τ.μ. Το κεντρικό τμήμα της οικίας καταλαμβάνεται από αυλή, η οποία επικοινωνεί απευθείας με το διάδρομο και η οποία χωρίζει την οικία σε δύο πτέρυγες: τη βόρεια πτέρυγα, όπου οι χώροι διαμονής της οικογένειας, η οποία επέτρεπε στους ενοίκους να απολαμβάνουν μέσω της αυλής την θαλπωρή του χειμωνιάτικου ήλιου και την δροσερή αύρα του καλοκαιριού και β. τη νότια πτέρυγα με τους υποστηρικτικούς της λειτουργίας του σπιτιού χώρους, όπως το μαγειρείο, που περιελάμβανε την εστία που βρέθηκε κατά χώραν.

Ο οικισμός των Κυπαρισσίων διέθετε οργανωμένο υδρευτικό και αποχετευτικό σύστημα, αφού εντοπίστηκαν λιθόκτιστα πηγάδια και κτιστοί λίθινοι και πήλινοι αγωγοί.

Η προσεκτική μελέτη της στρωματογραφίας σε συνδυασμό με την πλήρη και συστηματική μελέτη των κινητών ευρημάτων και κυρίως της κεραμικής, που βρίσκεται σε εξέλιξη, θα ήταν δυνατό να μας δώσουν τα πρώτα συμπεράσματα σχετικά με την ακριβέστερη χρονική διάρκεια του οικισμού, την οργάνωσή του και τον χαρακτήρα των κτιρίων του.

Πληρέστερη εικόνα για τις οικονομικές και πολιτισμικές σχέσεις του οικισμού των Κυπαρισσίων με άλλες ελληνικές περιοχές σχηματίζουμε από τα νομίσματα που βρέθηκαν στις ανασκαφές. Με βάση τις πρώτες ταυτίσεις

προκύπτει ότι η πλειονότητα των νομισμάτων ανήκουν στον 5^ο και 4ο αι. π.Χ. Ενδεικτικά αναφέρονται αργυρό νόμισμα της Αίγινας του πρώιμου 5^{ου} αι. π.Χ., πέντε (5) χάλκινα νομίσματα της αρκαδικής Ηραίας από την περίοδο 418-370, αργυρό βοιωτικό νόμισμα της περιόδου 387-374 και ένα (1) νόμισμα του Κοινού των Αρκάδων της περιόδου 370-363. Τα μεταλλικά αντικείμενα της ανασκαφής – σιδερένια και χαλκά – σχετίζονται με τη δραστηριότητα και τις καθημερινές ασχολίες των κατοίκων του αγροτικού οικισμού και περιλαμβάνουν – μεταξύ άλλων - λαβές ανάρτησης χαλκών αγγείων, ήλους και ελάσματα ξύλινων κιβωτίων, μολύβδινους συνδέσμους για την επισκευή πήλινων αγγείων, σύνεργα γεωργικής τέχνης όπως δρέπανα και κλαδευτήρια, εφηλύδες και εξαρτήματα που κοσμούσαν τις εξώθυρες καθώς και έναν (1) ακέραιο σαρωτήρα.

Με βάση λοιπόν τα νομίσματα, την κεραμική, την τεχνική κατασκευής του οχυρωματικού τείχους και το πολεοδομικό σχέδιο θα μπορούσαμε να χρονολογήσουμε τη διάρκεια ζωής του οικισμού τουλάχιστον από τον 5^ο έως και τον ύστερο 4ο αι. π.Χ. Υπολογίζεται ότι η αρχαία πόλη παρά τα Κυπαρίσσια κάλυπτε συνολική επιφάνεια τουλάχιστον 40 εκταρίων εντός των τειχών.

Χάρτης της περιοχής των Κυπαρισσίων

Τραπεζούντος. Μεταξύ των πόλεων των Παρρασίων που συμμετείχαν στο συνοικισμό της Μεγαλόπολης ήταν – κατά τον Πausanία – και η Τραπεζούς αλλά όχι η Βασιλίσ. Ο περιηγητής (8.27, 5-6) σημειώνει μάλιστα την άρνηση των κατοίκων της Τραπεζούντος να συμβιβαστούν με την απόφαση των φυλετικών οργάνων των Παρρασίων για εγκατάστασή τους στη νεοϊδρυθείσα πόλη. Η αντίδρασή τους αυτή δεν έμεινε ατιμώρητη από τους υπόλοιπους Αρκάδες όσοι δε από τους Τραπεζουντίους διεσώθησαν από τη θανάτωση, εγκατέλειψαν την πόλη τους και αναχώρησαν για την Τραπεζούντα του Πόντου, η οποία τους δέχθηκε ως μητροπολίτας τ' όντας και ομωνύμους. Γύρω από το θέμα του προσδιορισμού των σχέσεων της αρκαδικής με την ποντική Τραπεζούντα έχει αναπτυχθεί μία πλούσια φιλολογία, δεδομένου ότι ο Ξενοφών (Κυρ. Αν. 4.8.22) αναφέρει ότι η Τραπεζούς του Πόντου υπήρξε αποκία της Σινώπης. Ενδείξεις για άμεσες επαφές μεταξύ των δύο ομωνύμων πόλεων αντλούμε μέσα από ένα ιστορικό γεγονός. Πρόκειται για την περίφημη Κάθοδο των Μυρίων, των 10000 Ελλήνων μισθοφόρων, οι οποίοι κατόρθωσαν το 401/400 π.Χ. να διασχίσουν με αρχηγό τον Αθηναίο Ξενοφώντα την εχθρική και άγνωστη Ανατολία και να φθάσουν στην Τραπεζούντα του Πόντου, από όπου πήραν το δρόμο της επιστροφής στην πατρίδα. Είναι γνωστό ότι ένας μεγάλος αριθμός των μισθοφόρων αυτών ήταν Αρκάδες. Ανάμεσά τους συγκαταλέγονταν και επώνυμοι Παρράσιοι κατά τον Ξενοφώντα. Κατά συνέπεια, μία στενότερη σχέση μεταξύ της αρκαδικής και ποντικής Τραπεζούντος διαφαίνεται ιστορικά τουλάχιστον μία τριακονταετία πριν από το συνοικισμό της Μεγαλόπολης και θα μπορούσε να δικαιολογήσει εν μέρει την εγκατάσταση των κατοίκων της αρκαδικής πόλης στην ομώνυμη πόλη του Πόντου.

Κυρίες και κύριοι, η ανασκαφή αποτελεί αληθινά συναρπαστική εμπειρία για κάθε αρχαιολόγο. Το κυνήγι του αγνώστου, η αποκάλυψη κάποιου αντικειμένου που πρώτος εσύ βλέπεις και πιάνεις στα χέρια σου ύστερα από χιλιάδες χρόνια, σου δίνουν μία αλλιώςτική συγκίνηση που έρχεται να προστεθεί στην ψύχραιμη επιστημονική έρευνα. Για να φτάσει, όμως, κανείς σε ένα καλό αποτέλεσμα δεν είναι ποτέ μόνος του. Είναι μία ολόκληρη ομάδα από άμεσους συνεργάτες, εργάτες ανασκαφής, σχεδιαστές, ανθρώπους του χωριού, όλοι μαζί ζούμε μία επιστημονική περιπέτεια που αναμφισβήτητα μας επηρεάζει όχι μόνο με τη λάμψη των ευρημάτων της αλλά και με τον ανθρώπινο μόχθο, τις προσδοκίες, τις απογοητεύσεις που δοκιμάζουμε πριν φθάσουμε στο τελικό καλό

αποτέλεσμα. Για όλους αυτούς το μόνο που μπορώ να πω είναι ένα μεγάλο ευχαριστώ.

Θα ολοκληρώσω αυτή την ομιλία με κάποιες προσωπικές σκέψεις: ο κάθε πολίτης χρειάζεται να ξέρει το χτες για να κρίνει το σήμερα και να καθορίζει τη στάση του αύριο. Όλοι αυτοί οι μικροί παράδεισοι που μας κληρονόμησαν η φύση και η ιστορία πρέπει να προστατευθούν και να αναδειχθούν. Είναι χρέος όλων μας και όχι μόνο των επισήμων φορέων του ΥΠ.ΠΟ να διεκδικήσουμε και να πετύχουμε για την ιδιαίτερη πολιτιστική φυσιογνωμία μας το μέλλον που της ανήκει.

Δρ. Άννα Βασιλική Καραπαναγιώτου

- Αρχαιολόγος του Υπουργείου Πολιτισμού στην Ε' Εφορεία
Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων Σπάρτης
- Διδάσκουσα του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου

